

Mátyási József és „Kalászkaparék“-ja. (III.)

Ugyancsak etnográfiai vonások és erősen népies hang van virtuóz verseléssel a következő tréfás költeményben is, a *Gúnár Panasz*-ában, mely szintén a *Kalászkaparékból* való. Ez a tréfás vers irodalomtörténeti szempontból is érdekes két okból. Egyik ok az, hogy eddig CSOKONAINAK tulajdonították²⁷ (l. Csittvári Krónikák I: 1: 1 és Magyar Szalon 1884: 297; hiányos és hibás kiadások!); ez az összevétel pedig a legnagyobb dicséret MÁTYÁSI stílusára s megerősíti azt a véleményemet, hogy bizony MÁTYÁSINAK CSOKONAI sokat köszönhet stílus dolgában. Másik ok az, hogy ez a *Gúnár Panasza* adott ösztönzést ARANYNAK arra, hogy megírja Sándor napjára „A Malac Bucsuzása“ c. versét (Történelmi Tár, Névnapi Folyóirat 1888. — 48-ik lap); jele annak ez a vers, hogy ARANY MÁTYÁSINAK még kéziratban forgó verseit is ösmerte.

*

Egy nyársra ítéltetett hizlalt Gúnárnak Márton napi bútsúzó panaszsa, és utolsó rendelése.

(Lúd nyelvből fordítva. Bige Márton barátom neve Napjára. 1789.)

Te udvari hohér! te házi mészáros!
Ki által a' ház-tály vér-sárral motsáros;
Te szárnyas nemzetek' gyilkos pusztítója!
Kegyetlen aszszonynak dühös szolgálója!
Távózz egy óráig siralom-ólamtól,
Míg rég bútsút veszek Nementől s magamtól:
Gál! gál! gál! rokonim! Rab-pajtástok füle
Tegnap esthajnalkor egy nagyot csendüle,
's Azt álmodtam, mintha meg gyült volna ólam,
's Magától le hullott minden tollam rólam.
E' szörnyü látástól szívem meg rettene,
Mondván: jaj mit jelent? madarak Istene!

²⁷ A Genius-féle kiadásból már figyelmeztetésemre kimaradt.

Már, loba koromban ballottam e' napnak
 Hirét, hogy innepe volna *Márton* papnak;
 's Rég tudom, hogy illykor a' torkos babona
 Eleitől fogva nyársra lúdat vona;
 Mert apám, anyám is, mádónn meg ölettek,
 E' nyalánk szokásnak áldozati lettek:
 De, mint a' meg holtnak, nem jutott eszembe,
 Hogy nem kéne jutnom ősi veszélyembe.
 Engem hát a' tórol minap haza tsaltak,
 's Egy szoros hizlaló ketretzbe foglaltak,
 Hol nem mozdulhatván se balra, se jobbra
 Testem a' töméstől nőtt kétszer nagyobbra;
 Sőt úgy tele hiztam *fa köpönyegemet*,²⁸
 Hogy pihegni ötet vélnék, nem engemet,
 's Ha még a' sors élnem egy hetet engedne,
 Mint az értt dióé, tokom ki repedne;
 Mert kötelesség volt hevernem és ennem,
 Melly rangrol e' panaszt nem lehetne tennem,
 Ha jól lakással is nagy inség nem volna
 A' rabság, 's étemért éltem nem lakolna;
 Bámultam az aszszony bőv alamizsnáját,
 Hogy úgy fetsélte rám a' török buzáját;
 Sokszor mondtam: gyomrom meg fogom terhelni,
 De tsak torkig kellett a' kegyelmet nyelni;
 Százszor kiáltottam: mindjárt meg fúladok,
 's Dögömből vatsorát tselédeknek adok;
 Ohlykor ki ki szóllott a' kályhát strázsáló,
 Mindván: agyon ne tömd a' lúdat, szolgáló!
 Ne téhénkedj úgy rá hátúlsó lábaddal,
 Ne tsomiszold belé mind az öt újjaddal!
 Azt képzette velem tsalárd szíveessége,
 Hogy ez örök lakzit szerzé embersége;
 Hogy mivel sok tojást 's libákat nemzettem,
 Az aszszony hűségét azzal érdemlettem;
 's Lúd férjfiúságomat kívánja hálálni.
 Azért kezdi oly jól begyemet táplálni;
 Vagy klastromba azért rekesztett engemet,
 Hogy meg pihentetvén
 's Erőre kapatván, néhány napok mulva
 Gúnári munkámhoz fogja meg újulva:
 's Ma mondja: „Lány! öld meg azt a' göboly lúdat,
 Sok zsugorgásidért töltsd rajta boszszúdat,

²⁸ Így nevezik köz tréfából azt az örálló szűk deszka sátort, vagy talpra állított koporsót, a' melly egy gyalog katonával és annak puskájával tsordultig meg telik: itt pedig a' Gúnár' a hizlaló ketretzét érti rajta.

Kár az ebannyára már több költést tenni,
 Ki kéne belőlle az interest venni;
 Osztán, ha még tovább hizlaltatom, félek,
 Hogy hátulról megy ki testéből a' lélek;
 Külön szedd a' pelyhit, husát meg kell mosni,
 A' szárnyait seprő tollaknak vagdosni;
 A' májját pirítva add fel kevés lével,
 Fel eresztvén egy kis édes tej felével;
 Fa haját, rozmarint, szeg fűvet vess bele,
 Hadd legyen a' papnak egy kedves étele.²⁹
 Aprólékja, zúzza, kásával jó lészen,
 Maga petsenyének hadd süljön egészen.
 Négy-öt meszszyel zsírja, tudom, fog tseppenni,
 's Pirítosna fogjuk reggelenként kenni —
 Anyám! átkozott nap, a' mellyen ki tojtál,
 Miért még a' kotlón ülven meg nem fojtál?
 Vagy mért kémény alá nem vitt az otromba
 Első gazdaszszonyom még tojás koromba?³⁰
 Vagy mért létem előtt nem ölték szülémet?
 Vagy, ha lettem mért egy kákka béli Német,
 Vagy azzal egy forma has törvényen járó
 Valamely levesen neveltetett *Báró*,
 Itten tsavarogván meg nem habsolt higan,
 Hogy emésztett volna gém módjára vigan?
 Oh! miért vagy a' sas akkor el nem kapott,
 Mikor a' pásztorom a' pázsitra tsapott
 Vagy lélek-gégémre ment volna szem vajha!
 Hogy ne gyilkolhatna most egy piszkos szajha!
 Aszszony! tekinthetméd fő születésemet,
 's Szaporitásbeli derék érdememet;
 Kettőztetett halál csak el is gondolni,
 Hogy egy Tzandra által fog vérem omolni;
 Fejedelmi lúdtól vettem eredetem,
 Tzifrán font kosárban történt ki keletem,
 Mert én vagyok annak késő unokája,
 A' mint bizonyítja nemünk krónikája,
 Melylyet leg előszször *Róma* Városában
 Fel 's alá hordoztak pompás taligában,

²⁹ Az áhitatos Aszszonyóságok minden ujságaiknak és csemegéiknek szépít javát *Pap-bér* gyanánt tekintik, 's azokból önnön lelki atyáikat különös kedvezéssel szokták részeltetni.

³⁰ Ezzel az enyelgő szóllás-módjával szokás az együgyűbbeket abba a' babonás vélekedésbe ejteni, hogy a' tojás, ha kémény alá viszik, ki nem kel. Nem ám, mert azért viszik oda, hogy eledelnek készítsék, 's az által ki kelhetetlen tojássá változtassák.

Azért hogy Máuliust álmából fel verte,
 Mikor már a' Kakas várát majd el nyerte³¹
 Tollatlan két lábú!³² mért üldöztök minket?
 Nem tekintvén annyi jó téteményinket:
 Ha pelyhet nem adnánk, dumátok se volna;
 Pennánk nélkül betűt ki 's mivel mázolna?
 Nekünk hálálhatja az Író kenyerét,
 Mikor firkálásért pénz üti tenyerét;
 Ha szegény legénynek nints tsont tsutorája,
 Szárnyunkból telik ki pipa szopókája;
 A' Dáma köszönje gágogók létének,
 Hogy lágy párnát tölthet kényes ülepének;
 A' nagy Ur egy lábíg lenne foga fájó,
 Ha nékik tollunkból nem készülne vajú.
 Más madár emberrel ennyit nem közölhet,
 Még is a' lelkes vad minket vághat ölhet;
 Sok atyánk-fiába azzal kötnek bele,
 Hogy jó mejj-fájásrol a lúd-zsir étele:
 De mért kell el veszni néhány büntetlennek,
 Méltatlan létéért egy mértékletlennek?
 Fosztással is szoktak beennünket gyötörni,
 Szárnyunkat, lábunkat játékból el törni;
 Hányszor kergettetnek ránk húszított ebbel;
 's Midőn meg piszkoltak ütéssel vagy sebbel,
 Hibáinkat tsúfos példa beszédekké
 Teszik, 's azzal ismét keservesebbekké:
 A' leptsest gúnyolják szárnya szegett lúdnak;
 Hát az nem okaé Nemzetem! boszszúdnak,
 Hogy a' nyelves kofák mondatnak gágogni,
 's A' vén hálálkodók libaként zsiogni?
 A' terjedt láb főket hívják lúd talpaknak,
 A' vékony és hosszú nyakat gúnár nyaknak?
 Sőt kéntelen nyelvem egy fajtalan szóra,
 Oh ne tulajdonítsd bűnül végső óra!
 Sok pajkost hallottam, nem kis boszszúsággal,
 Élmi ama trágár hasonlatossággal:
 Hogy szeretőjének :
 Olyan, úgy mond, mint a' hizott lúdnak májja;

³¹ Manlius Római Fő-Polgár mestert és hadi vezért éppen akkor gágoták fel a' lúdak álmából, midőn a' Gallusok Rómát meg-vévén már a' Capitoliumba-is fel-akartak hágni, 's az ellenséget hátra verte. Mellynek emlékezetére esztendőnként bizonyos napon egy lúdat nagy pompával meg-hordoztak a' városon.

³² Midőn Plátó görög Tudós az embert úgy írta volna le, hogy az egy tollatlan két lábú állat: egy másik Bölts azzal gúnyolta, hogy egy Kakast meg koppaszta fel mutatván, ezt kiáltotta: *Imhol a Plátó embere!*

Az emberi tsúfnak hozsza vége nintsen,
 Lúdak! példám és szóm okosságra intsen:
 Mivel ti hozzátok az ember goromba,
 Ezt javaslom végső szempillantásomba,
 Hogy otsmány óljokban ne raboskodjatok,
 Száljatok a rétre, hiszen van szárnyatok;
 Átkozott, a' ki fog udvarban maradni,
 Otsúért életet nagy óltsóság adni,
 Sok csak a' tojás is 's a' toll annyi bérért,
 Mikor ingyen lehet, mért kell enni vérért?
 Mint-egy bujálkodnak kinn a' szabadságba
 Vad társink, 's a' nád közt laknak bátorságba,
 Hol ti-is, kívánom, békével fürdjetek,
 's Szép tiszta búzával százakig éljetek;
 Szaporodhattok ott soká, 's sok ezerre,
 Csak jól vigyázzatok a' puskás emberre —
 Én pedig leg alább azt a' boszszút teszem,
 Hogy a' kukoritzát egy szemig meg eszem,
 Azután tollamat úgy öszsze kell f ,
 Hogy hasznát ne vegyék, bár próbálják mosni.
 's A' mit begyem be-kap, *Martzinak* testálom,
 Ne essen miatta hijjában halálom.
 Gá! pajtásim! jelen van a' végső óra,
 Látom, konyha késsel jöme az ajtóra.
 Barátom! így piszkolt ma egy lúd titeket,
 Hát engeditek-é tisztos neveteket?
 Ha így merne *Jósef* napján dűlni fűlni,
 Majd meg mutatnám én, hogy kell meg boszszúlni!
 Ölesd a' gaz párát azért is párjával,
 Hiadd sűljön, hiadd főjjön, hordass bort dézsával,
 Hogy én is részt vévén vagy egygyík szármyába,
 Háládatos gyomrom kopolyátskájába'
 Víz helyett a' Gúnár bor tóban tapsogjon,
 's Átok helyett néked *Vivátot* gágogjon.

*

Azt hiszem, fejtegetéseim és közléseim után már senki nem vádolja meg MÁTYÁSIT azzal, hogy ne tudott volna „népies”-en írni — én e helyett „magyaros”-at mondanék! — elhiszik ezek után a népdalszakértők is azt, hogy MÁTYÁSIE a *Gulyásnóta* s tanultak MÁTYÁSITól nemcsak CSOKONAI, PETŐFI, ARANY, hanem tanult maga a nép is.

SEBESTYÉN idézett értekezésében a *Gulyásnótával* és *Petőfi*-nek belőle szedett „dalsírái”-val kapcsolatban olvashatunk arról, milyen kölcsönös viszony van a népköltészet és a népies

költő között. Vigyázzunk azonban arra, hogy általában „népköltészet“ elnevezés alá szokás foglalni nemcsak a valóban népi költészetet, hanem a műköltőknek szájhagyományban élő verseit is, és „népies“-nek nevezik azt a stílust, melynek helyesebb neve magyaros volna. Neve feledett műköltőé volt az a kollégiumi juhásznóta, mely MÁTYÁSI *Gulyásnótá*-jának volt dalsírája, viszont az ő magyaros stílusú verse után szerzett népi dal az, mely VIKÁR somogyi szövegének első felét teszi. Ezek után bemutatok még MÁTYÁSINAK egy olyan költeményét, mely a *Gulyásnótánál* sokkal szorosabb viszonyban van egy megelőző népdallal, szintén neve nem ismert költő énekszóban élő versével, mely utóbbinak viszont szintén megelhetjük eredetibb dalsíráját. Tanulságos lesz tehát még ez a kis kitérés nemcsak MÁTYÁSI költésmódja, hanem a „népköltészet“ és „műköltészet“ kölcsönösségének problémája szempontjából is.

SZIRMAY *Hungaria in Parabolis* c. könyvében ezeket írja: „Sunt et singulares apud Hungaros poculum vini propinandi formulae: . . . Adgyon Isten minden jót, tele légyen mint a' pintze, mint a' bót, ne légyen a' ruhánkon semmi némű folt, szolgállyon a' Magyarnak Oláh, és a' Tót! Adgyon Isten minden jót, bort, petsenyét, ótsó sót, a' Lengyelnek sok borsót, ellenségnek koporsót! Adgyon Isten egészséget, Magyarok közt egyességet, bort petsenyét, békességet, szép, és jó feleséget etc.“ KRESZNERICS 1830 körül ennek a mondókának már teljesebb, kerekesebb, ritmikusabb alakját jegyezte föl (Emlékezet Segítségé 404. l. Akad. kéziratár Nyelvtud. 4-r. 12. sz./10.):

Adjon Isten minden jót
csendességet, egészséget, lelki jót
hogya' Magyart meg böcsüllye mind a' Német, mind a' Horváth,
[mind a Tóth
hogya' tele legyen mind a' hordó, mind az icze, mind a' pincze mind
[a' Bót
hogya' ne legyen a' mi ruhánkon fót
hanem olyan legyen mind mikor reánk vettük volt.

Ezeket a mondókákat nem úgy énekelték. De valamely ismeretlen versszerző ezekből énekszöveget költött; bizonyára dallamra ment már az a dal, mely ERDÉLYI gyűjteményében (I: 342) így van följegyezve Perkátáról:

Legyen ugy mint régen volt,
Legyen ugy mint régen volt,

Hogy ne legyen a magyarnak,
 Hogy ne legyen a magyarnak,
 Sem nadrágján, sem csizmáján semmi folt.

Legyen úgy mint régen volt,
 Legyen úgy mint régen volt,
 Süvegelje meg a magyart,
 Süvegelje meg a magyart,
 Mind a lengyel, mind a német, mind a tót.

Legyen úgy mint régen volt,
 Legyen úgy mint régen volt,
 Tele legyen a magyarnak,
 Tele legyen a magyarnak,
 Mind az itcze, mind a pineze, mind a bolt.

E dal ismétlődő sorai azonnal elárulják azt, hogy e szöveget dalolni szokták. Ezt hallhatta MÁTYÁSI borozó, nótázó kompániában. A „nótája“ (= dallama) megtetszhetett neki, de a szöveget még szegényesnek találhatta. Ezért — mint ő írja — „a nótája kedvéért“ átdolgozta a szöveget, átköltötte a szájhagyományból megismert dalt, írt annak alapján egy új dalszöveget, a következőt.

KÖZNÉPI DALL.

A nótája kedvéért.

(1823.)

Adjon Isten minden Jót!
 Egészséget állandót,
 Esztendőben se tsináljon Asztalos egy koporsót —
 Isten adjon minden Jót!

Adjon Isten minden Jót!
 Békességet tartandót,
 Ne sirassák Szűzek Anyák a' sok szép Magyar Fitzkót —
 Isten adjon minden Jót!

Adjon Isten minden Jót!
 Lányt Menetskét hajlandót,
 Kik idős Legényektől se kéméljék a' Nesze szót —
 Isten adjon minden Jót!

Adjon Isten minden Jót!
 Bő gabonát, oltsó sót,

Tele legyen mind a' Klamra, mind a' Pintze, mind a' Bót —
Isten adjon minden Jót!

Adjon Isten minden Jót!

Káposztát, kövér Hizót,
Sült petsenye kolbász mellé teli kulatsot korsót —
Isten adjon minden Jót!

Adjon Isten minden Jót!

Magyaron ne lássék fót,
Mente, Suba, Tsizma, Nadrág, legyen újj, mint hajdan vót —
Isten adjon minden Jót!

Legyen úgy mint régen vót!

Úgy legyen mint régen vót!
Süvegelje meg a' Magyarat mind a' Német mind a' Tót —
Legyen úgy mint régen vót!

Mind eb a' ki nem Barát!

Eb a' ki kutya Barát!

Magyar Gazda kenyérinek érdemli tsak a' haját —
Miert eb a' ki nem Barát.

∴

MÁTYÁSINAK ez addig ismeretlen versét, melyet később újra átdolgoztak, fejtegetéseimmal együtt megmutattam egy neves ujságírónak 1921-ben, s úgy tudom, hogy ő közölte ezt a verset JÁSZAI MARIVAL. A nagy művésznőt úgy elragadták e mostani állapotunkban annyira szívünkhöz szóló, sírvígadó sorok, hogy valamely estélyen meg ő ragadta magával e költemény elszavalása által a nagy, előkelő közönséget. Igen, MÁTYÁSINAK, kit a régi *Széphalom* mestere döghalalos elméjünek, az új *Széphalom* mestere (ZOLNAI: *Széphalom* c. folyóiratában) „szüreti kolbászverselő“-nek³³ nevez, nemcsak a nép dalolja dalát száz év multán is Hajduságtól Somogyságig, hanem tapsol az ő szavainak száz év multán irodalmi műveltségű és ízlésű társaság is.

MÁTYÁSI az ő fiatalkori verseit azzal a reménnyel bocsátotta útnak, hogy ha nem jutnak is „pompás Könyv-tárokba“, jó helyük lesz az „edényes almáriomokba“, ott még tán jobban észreveszik őket. Huszonhárom évvel később kiadott könyvében

³³ „Szüreti kolbász“ — ugyan ki látott szüreten kolbászt? Olyan, mint mikor a művelt francia utazó azt írja, hogy a betyárok élesre fent gatyával skalpolnak.

már úgy látja, hogy elmarad a világtól, de hogy vele haladjon, úgymond:

Már nem arravaló se Korom se Vérem,
Tsak még ez egy darab el-tűrését kérem. (Baráts. 215. l.)

Megérvén pedig a kétszer 6 = 66 esztendőt, már nem is emlegeti írói mivoltát, csak azt kívánja, hogy meleg, derült szívének emléke maradjon fenn, nem országszente, nem örökké, csak, míg ifjabb barátai élnek, azok körében:

Én mint Barát közzületek árnyékként majd el tűnök,,
De *Barátság-Mesteréül* jelen lenni nem szűnök —

Én pedig MÁTYÁSI JÓZSEFRŐL, az Alföld népének hivatott költőjéről, CSOKONAINAK és ARANYNAK stílusbeli közvetlen elődjéről, azt mondom az ő tulajdon szavaival, hogy:

Hia fenn marad a' Nép, 's Magyarul szóll szája,
Emlékezetben él annak Poetája. (Baráts. 218. l.)

Mert az volt!

Mészöly Gedeon.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Magyarországon átvett bolgár-török jövevényszó-e a *vályu* szó?

NÉMETH Gyula nemrég megjelent nagyérdekű könyvében olvasom a következőket: „Úgy látom, hogy a bolgár-török nyelvi hatás a mai Magyarország területén is folytatódott. Bizonyítja ezt a *vályu* szó. E szó őstörök alakja *oluk* (Jegyzetben: „esetleg *oyluk*“). Dunai bolgár megfelelője **valuy* (vö. őstörök *üč* ~ dunai bolgár *več*-) s e **valuy* alak megfelelője a magyar *vályu*“.¹

Tudvalevőleg kísérlet történt az utóbbi években annak a bizonyítására, hogy a Tiszántúlnak nem szláv, hanem bolgár-török lakossága volt a honfoglalás idejében. Ennek a bizonyítását egyes nyelvészeink helynevek etymologizálása útján próbálták meg; alkalmam volt azonban egyrészt kimutatni, hogy

¹ Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása 1930, 126/27. l.